

Nachtzijde van de rivier

Jeanette Winterson

NACHTZIJDE VAN DE RIVIER

Spookverhalen

Vertaald door Arthur Wevers

UITGEVERIJ PLUIM

AMSTERDAM/ANTWERPEN

Eerste druk, september 2023

© Jeanette Winterson 2023

© Nederlandse vertaling Arthur Wevers, 2023

Oorspronkelijke titel *Night Side of the River*

Oorspronkelijke uitgever Jonathan Cape

Omslagontwerp Kaftwerk

Typografie binnenwerk Michiel Niesen, Haarlem

Auteursfoto Sam Churchill

Productiebegeleiding Tim Beijer

Drukkerij Wilco, Amersfoort

ISBN 978 94 933 0489 5

NUR 302

www.uitgeverijpluim.nl

Voor mijn dierbare vriendin A.M. HOMES,
die weet dat het leven meer is dan we kunnen zien.

Inhoud

Inleiding 9

APPARATEN

App-aritie 31

Het oude huis thuis 55

Geest in de machine 77

JW1: Vreemde ontmoetingen 100

PLEKKEN

De logeerkamer 113

Een bontjas 133

Laarzen 154

De deur 180

JW2: Onverklaard 201

MENSEN

Spoekverhaal zonder spook 209

Het onontdekte land 228

Canterville and Cock 244

JW3: Alle geesten die we niet kunnen zien 271

GEESTVERSCHIJNINGEN

IJle lucht 279

Fontein met leeuwen 301

Nachtzijde van de rivier 319

JW4: De toekomst van de geest 333

Dankwoord 339

Inleiding

*Heb eerbied voor de geesten en goden,
maar houd hen op een verre afstand.*

Confucius

Geloof je in geesten?

De krakende trap, de kou in de kamer, een vreemde geur, een flakkerend licht in het venster. Het oude huis, de dichtgemetselde vleugel, mistflarden, het vervallen kasteel, diepe duisternis, stille verlatenheid, het lege graf en het rottende doodskleed, het vochtige bed dat te zacht aanvoelt. De plotselinge verschijning van een verschijning.

De mens is gefascineerd door zijn spookachtige evenbeeld.

Deze fascinatie staat los van een geloof in een godheid. In de geschiedenis van de geest heeft een vreemde ontwikkeling plaatsgevonden, waardoor veel mensen in geesten blijven geloven, terwijl ze niet meer in een god geloven.

In de premoderne wereld, waar de meeste mensen wel in een godheid geloofden, waren bovennatuurlijke entiteiten een logisch onderdeel van het verhaal. Het verhaal over een wereld die zowel zichtbaar als onzichtbaar was.

Toen de wereld seculariseerde had het geloof in het bovennatuurlijke hetzelfde lot beschoren moeten zijn als het

achterlaten van offergaven voor elfen en feeën.

We zijn op de maan geweest. We leven met, en in toenemende mate in, AI-besturingssystemen, of dat nu je Google PA of je Smart House is. Maar geestenfeesten zijn overal ter wereld populair.

In Amerika worden hele straten en buurten overgenomen door Trick or Treat. Gezinnen versieren hun huis met grijnzende pompoenen en lichtgevende skeletten, hangen rouwzwarte doeken over de deur en wikkelen wit spinrag om hekken. Kinderen gaan naar feestjes in zelfgemaakte outfits van lakens met ooggaten of in extravagante verkleedkostuums die online zijn gekocht, hele jeugdteams van spoken en demonen, skeletten en vooroudergeesten.

De Halloween-traditie in Groot-Brittannië is al heel oud. Het is een prechristelijk, Keltisch vuurfeest, dat vroeger bekendstond als Samhain en dat begin november werd gevierd, voordat het echt winter werd.

De christelijke Kerk heeft dit feest overgenomen als Allerheiligen (1 november) en Allerheiligenavond of *All Hallow's Eve* (31 oktober). Zoals gewoonlijk zijn de geesten een stuk interessanter dan de heiligen.

Het oeroude element vuur is nog steeds aanwezig in onze Jack-o'-Lanterns, de griezelige uitgeholde pompoenen. Tijdens zo'n nacht zouden de Doden kunnen terugkeren.

In Mexico en andere landen in Midden- en Zuid-Amerika is de Dag van de Doden een uitbundig feest dat op 1 en 2 november wordt gevierd. De geesten van de overledenen worden herdacht en geëerd.

Gezinnen dekken de tafel voor de familieleden die het

kortst geleden zijn gestorven. In dorpen en steden zijn parades, waarbij het ritueel van de rouwstoet wordt gecombineerd met het *fiesta* van carnaval.

Met de uitgebreide verkleedpartijen in skelettenpakken en schedels, de grafkleding en uitvaartverzorgerskostuums, het zwarte eten en de kistdragers wil men de Doden zowel verwelkomen als afweren. De korte periode dat de Doden mogen terugkeren wordt ingeluid en afgesloten met formele ceremonieën. Een deur die wordt geopend moet ook weer worden gesloten.

In China zijn er meer feesten om de Doden eer te bewijzen. Op Qingming – ‘Grafveegdag’ –, dat in april valt, schrijven families vaak brieven aan hun voorouders om hun te vertellen wat er de afgelopen twaalf maanden is gebeurd. Later in het jaar, halverwege de zevende maand, is er ook nog het Geestenfeest, dat zo lang en uitbundig wordt gevierd dat de maand nu bekendstaat als geestenmaand.

Deze tradities zijn al heel oud. Een Japanse pelgrim schreef al in het jaar 840 een verslag over het Chinese Geestenfeest.

Chinese *gui*-geesten worden onderverdeeld in allerlei levendige categorieën en subcategorieën als Plaaggeesten en Nachtmerriegeesten. Hongergeesten zijn kleine monsters, die negen nare subcategorieën kennen als Toortsmongeeesten en Vieshaargeesten, die hun naam eer aandoen met doodskistladingen aan asociaal gedrag.

Er zijn niet veel vriendelijke geesten in China, maar wat Chinese geesten gemeen hebben met geesten in de hele

wereld, van de oudheid tot het heden, is niet zozeer hun angstaanjagende aard als wel hun behoefte zich met menselijke aangelegenheden te bemoeien. Geesten hebben altijd een reden om terug te keren.

Het kan zijn dat ze een fatsoenlijke begrafenis voor het lijk willen, zodat de dode in vrede kan rusten. Misschien moet een geest een belangrijke boodschap doorgeven. Of misschien wil hij wraak – daar is het de geest van Hamlets vader om te doen wanneer hij rondwaart over de winderige weergang van het slot en wacht tot hij zijn zoon kan spreken.

Germaanse, IJslandse en Scandinavische geesten duiken in de folklore op als krijgsgheesten die met stervelingen vechten om een schat te bewaken of land dat hun zou toebehoren op te eisen. In de oudere Teutoonse en pantheïstische godsdiensten kunnen geesten op allerlei plekken ‘leven’, waaronder de grafheuvels waar ze zijn begraven.

Deze geesten hebben een voorkeur voor de plekken waar ze vroeger vaak kwamen en verschijnen bij boerderijen en paleizen en worden soms ook gezien wanneer ze op jacht zijn in het woud. De Noordse oppergod, Odin, werd Drauga-Drott genoemd, Heer der Geesten, omdat hij legers van de Doden kon oproepen. Deze nuttige vaardigheid werd ook aangewend door Aragorn, de koning van Gondor in *Lord of the Rings*. Het is een van de standaardbestanddelen van zombiefilms en videogames.

Het verleden sterft niet.

Mensen sterven. Maar dan?

Religie kan als de eerste disruptieve start-up van de mensheid worden beschouwd – en wat wordt gedisrupteerd is de dood.

Religie belooft ons dat de dood *niet* het einde van het leven is. Voor de een is er het paradijs en voor de ander gerechtigheid. En we zullen elkaar weer tegenkomen.

Misschien komen we elkaar wel eerder tegen dan verwacht – niet omdat degenen die zijn achtergebleven ook snel doodgaan, maar omdat degenen die zijn verdwenen terugkomen voor een bezoek. Maar waar komen deze geesten vandaan? De verblijfplaats van de rechtvaardigen of de hel die is gereserveerd voor de zondaars? In het zwart-witte Hemel/Hel-scenario was gewoon niet genoeg plek voor datgene waardoor de menselijke verbeelding vooral wordt gekweld: twijfel.

Ben je echt mijn dode vrouw of ben je een vijand in vermomming?

De katholieke Kerk heeft nooit verlegen gezeten om goede ideeën. Ja, we hebben de Hemel en de Hel en hun bewoners, maar als we het terrein nou eens vergroten?

Deze inventieve uitbreiding werd gerealiseerd dankzij de verwante maar niet identieke concepten van het Purgatorium of Vagevuur en het Limbo.

In *De goddelijke komedie* (1320) van Dante is het Voorgeborchte, het Limbo, de eerste kring van de Hel. (*Limbus* is Latijn voor ‘rand’ of ‘zoom’, dus het Limbo bevindt zich aan de rand van de eigenlijke Hel, zoiets als de rij statige huizen vlak buiten de no-go-zone van de stad, waar auto’s uitbranden en de bewoners elkaar opeten.)

Het Limbo was ruim, vriendelijk en sober, het thuis van degenen die nooit in de Hemel zullen komen, maar ook niet de kwellingen van de Hel zullen ondergaan.

Deugdzame heidenen en islamitische geleerden woon- den in het Limbo. Hun burens waren ongedoopte mensen, vooral baby's en kinderen, die vermoedelijk van eeuwig- durende kinderopvang konden profiteren.

Deugdzame Joden hadden hun eigen afdeling op het terrein, maar tegen de tijd dat Dante zijn gedicht schreef waren sommige Joden al ten Hemel opgestegen. Deze ver- huizing was te danken aan de Hellevaart van Christus – zijn bezoek aan de Onderwereld, na zijn kruisiging en voor zijn opstanding, een missie om een paar mensen van zijn volk te redden.

En als Christus binnen kan komen, moeten anderen er toch uit kunnen komen...

In de Bijbel staat niets over het Limbo, maar het was zo nuttig dat de Kerk er niet zomaar afstand van deed, tot 2007, toen het Voorgeborchte officieel werd gesloten. De kinderen die daar woonden werden per pauselijk decreet naar de Hemel overgeheveld, en ik weet niet wat er met de andere geëvacueerde bewoners is gebeurd. De katholieke Kerk heeft altijd al een grote vastgoedportefeuille gehad. Je huisbaas kan je vermoedelijk gewoon uit je huis zetten.

Het Purgatorium is nog steeds een aantrekkelijke be- stemming en biedt alle ruimte die de Doden nodig heb- ben – hoewel het Purgatorium technisch gezien geen plek is maar een proces. Het is een zuiveringsproces, een proces waarbij de ziel moet lijden, maar dat lijden kan worden

verzacht als er maar genoeg behulpzame en kapitaal-krachtige familieleden en vrienden op aarde zijn.

Zielen die na een aantal onfortuinlijke gebeurtenissen (oftewel zonden) in het Purgatorium belanden, kunnen hun verblijf daar verkorten met behulp van (betaalde) missen of (aanzienlijke) donaties aan de Kerk. In de tussentijd kunnen zulke zielen – zoiets als gevonden voorwerpen die wachten tot ze eindelijk worden opgehaald – een bezoek brengen aan hun vrienden of vijanden of blijven rondhangen om de hond te pesten en er ellendig uit te zien, zoals geesten altijd hebben gedaan. Maar het zijn geen vijanden in vermomming. Het zijn dode familieleden. Pfjieuw.

Na de Reformatie (eerste fluitsignaal in 1517, zie Maarten Luther voor het volledige wedstrijdverslag) deed zich een nieuwe wending in het verhaal van zulke geesten voor toen de protestanten de boel voor iedereen verpestten en verklaarden dat je na je dood alleen naar de Hemel of de Hel kunt. De Geredden zullen de Hemel nooit verlaten en de Verdoemden kunnen niet weg uit de Hel. Dus als er iemand verschijnt in de gedaante van je dode vrouw, tja, dan is dat een vijand in vermomming.

De bezoeken van gewone geesten aan gewone mensen kregen vanaf het einde van de zeventiende eeuw, in elk geval in het Westen, nog een klap te verduren toen het wetenschappelijke denken (de Verlichting) de rede en het scepticisme boven geloof en traditie verkoos en belang ging hechten aan experimenten met reproduceerbare resultaten. Een nachtelijk bezoek van je dode vrouw gold niet als een reproduceerbaar resultaat en bewees dus he-

lemaal niets over geesten. Die geestverschijning was geen vijand, maar een hallucinatie die was veroorzaakt door koorts, syfilis, loodvergiftiging, beschimmeld brood, te veel drank of een slechte maaltijd.

In *A Christmas Carol* (1843) van Charles Dickens probeert Scrooge de verschijning van zijn dode zakenpartner Jacob Marley af te doen met de zin: 'U komt eerder voort uit een sauskom dan uit een graf.'

Maar ondanks de protestantse theologie, het wetenschappelijke materialisme en het simpele feit dat er geen enkel empirisch bewijs is dat iemand ooit is opgestaan uit de dood, zijn geesten niet verbannen uit hun permanente voorouderlijk huis: onze verbeelding.

Horace Walpole zag een angstaanjagend en overdadig voorouderlijk huis voor zich toen hij in de achttiende eeuw een hele nieuwe ronde aan spokenmanie crowdfundde.

Walpoles roman *The Castle of Otranto* (1764) was onmiddellijk een bestseller. Het hele hebben en houwen van de spookachtigheid – die ditmaal in een harnas was gehuld – kwam met veel gekletter weer op de markt.

Spookhuizen, middeleeuwse kastelen, vervallen abdijen, sombere bossen, verstikkende kloosters, bloedvlekken, verdoemde geliefden, duistere kruispunten, galgen, graven, zwaarden en helmen, griezelige relieken (wijs het katholicisme aan), portretten met een Verleden waarvan de geportretteerden van olieverf en vernis opeens uit de lijst waren verdwenen en in het kasteel rondspookten – dit en nog veel meer stond het huiverende lezerspubliek te wachten.

De glorieuze revival van de middeleeuwse geest – de

nieuwe gotiek – kende zijn eigen klimatologische omstandigheden: storm, mist, regen. En zijn eigen zenuwslopende atmosfeer: lichamelijk klam, hysterisch geladen, psychisch verzadigd van angst.

Er was een overvloed aan verschijnselen – deuren die dichtsloegen, borden die stukvielen, harnassen die neerkletterden. Geheimen – familiegeheimen en begraven verschrikkingen – doken op uit kerkers en kelders en verschenen in het daglicht. De geesten begonnen weer te lopen.

‘Gotiek’, *Gothic*, is een verwijzing naar de middeleeuwse gotische architectuur in Europa – kloosters, kastelen, torenspitsen, kantelen, allemaal terugkerende kenmerken en decors van deze verhalen – verhalen die zich altijd in het verleden afspelen. Geesten hebben een voorkeur voor het verleden. Toen waren ze namelijk nog in leven.

De nieuwe manie voor bovennatuurlijke vertellingen ontstond in Groot-Brittannië maar sloeg al snel over naar het vasteland. In Duitsland noemden ze het de *Schauerroman* (de huiverroman), en daar begon het genre elementen van het vroege machinetijdperk over te nemen.

De Duitse schrijver E.T.A. Hoffmann was gefascineerd door automaten, en natuurlijk ook door automaten die levend leken en de grenzen tussen de biologie en de mechanica deden vervagen. Zijn angstaanjagende verhaal ‘Der Sandmann’ (1817), ‘Klaas Vaak’, borduurt voort op de kabouter uit de folklore die kinderen zand in de ogen strooit om ze in slaap te laten vallen. Hoffmann voert ook het personage Olimpia op, een opwindvrouw met echte lichaams-

delen (haar ogen), en stelt zo de ongemakkelijke vraag: wat is echt en wat niet? Kan iets onnatuurlijks toch in leven zijn? Mary Shelley gaf deze angstaanjagende kwestie een geniale draai in haar roman *Frankenstein* (1818).

Het publiek kon er geen genoeg van krijgen. Het gotische spookverhaal ontwikkelde zich tot verplichte lectuur aan beide kanten van de Atlantische Oceaan.

In 1820 publiceerde Washington Irving 'The Legend of Sleepy Hollow', dat zich afspeelt in de jaren negentig van de achttiende eeuw, in Sleepy Hollow, een Nederlandse nederzetting die bekendstaat om haar bovennatuurlijke verschijningen. Hier zie je de thema's die kenmerkend zijn voor het Amerikaanse spookverhaal – in het bijzonder de onderstroom van het land zelf, de bloederige kolonisatie die terugkeert in de vorm van spookverschijningen.

Een bovennatuurlijk verhaal in het verleden of elders situeren is een procedé dat erg geliefd was in de griezelliteratuur. Nathaniel Hawthorne was gepreoccupeerd door de vroege puriteinse kolonisten. Hij had geprobeerd aan zijn eigen verleden te ontkomen door zijn naam te veranderen – zijn betovergrootvader, John Hathorne, was aanklager bij de beruchte heksenprocessen van Salem waarbij meer dan tweehonderd mensen voor de rechter werden gedaagd en meer dan twintig mensen terecht werden gesteld.

In zijn verhalen verwerkte Nathaniel Hawthorne de psychische breuken en schuldcomplexen die kenmerkend zijn voor de pioniersgeest, die door heel andere geesten wordt bezocht. De vraag is: komen zulke geesten uit ons

eigen wezen voort of bestaan ze buiten onszelf?

Bij het bovennatuurlijke zoals dat wordt voorgesteld door Edgar Allan Poe draait het juist om het kwaad dat in ons zit *en* buiten ons bestaat. De mens is geen onschuldig wezen dat wordt belaagd door verschrikkelijke krachten waarop hij geen invloed heeft; de menselijke psyche is de deur die wordt opengelaten.

Zulke verontrustende vragen, en hun angstaanjagende conclusies, duiken veel later weer op in het werk van Shirley Jackson en Stephen King.

In een nieuwe inleiding bij zijn meesterwerk *The Shining* (1977) schreef Stephen King in 2001 over een gesprek dat hij met Stanley Kubrick had gevoerd voor de opnames van *The Shining*: wat drijft Jack Torrance nou tot zijn gruweldaden? Zijn eigen demonen? Of de spookachtige bewoners van het Overlook Hotel? King schreef zelf: 'Ik dacht zelf altijd dat de kwaadaardige geesten in het Overlook Jack naar de afgrond dreven.'

Dit verbond van de geest en degene die door de geest wordt bezocht is het uitgangspunt van *The Turn of the Screw*, de novelle van Henry James. James publiceerde zijn verhaal in 1898, maar de beschreven gebeurtenissen spelen zich in het verleden af, in de jaren veertig van de negentiende eeuw.

James volgt de verbindingsdraad tussen de getormenteerde menselijke verbeelding en de dingen die deze zou kunnen ontketenen. De geesten van Peter Quint en Miss Jessel zijn vooral zo angstaanjagend omdat we niet weten of ze echt zijn – of dat de nieuwe gouvernante aan waan-

ideeën lijdt en zelf is beïnvloed – verleid is misschien een beter woord – door de jonge jongen, Miles.

Bly Manor staat in Essex en niet in Amerika, maar in het verhaal van James wordt de kracht van de plek-als-personage gebruikt om het huis en het terrein onder te dompelen in de narigheid. Bly, met zijn hoge, dichte, starende ramen, zijn vochtige pleisterwerk en zijn lege kamers die het leven afwijzen. Het koude en stille meer dat zelfs in de zomer mistig is. Het huis zelf is een aanslag op de goedmoedsrust van alle bewoners.

James schreef zijn novelle zestig jaar na de verschijning van ‘The Fall of the House of Usher’ van Poe, waarin het huis uiteindelijk in net zo’n bedompt en somber meer zakt, maar in *The Turn of the Screw* is Bly Manor een bouwvallige, niet-geliefde, naargeestige manipulator. Is de manipulatie een bovennatuurlijk verschijnsel? Of wordt Bly gevoed door de geesten in de hoofden van de bewoners?

In *The Haunting of Hill House* (1959) van Shirley Jackson wordt deze troep van de plek-als-personage op angstaanjagende wijze ingezet. De Netflix-serie die is gebaseerd op de roman houdt vast aan het idee van een boosaardige plek die invloed blijft uitoefenen op opeenvolgende personages en in toekomstige tijden.

Toen ik overwoog zelf spookverhalen te gaan schrijven wist ik dat ik een paar verhalen wilde waarin de plek onlosmakelijk verbonden was met de geestverschijning. Maar ik wilde ook weten hoe iemand de kwaadaardigheid van een plek kan ontketenen, zoals Jack Torrance in *The Shining*.

Ik heb PLEKKEN en MENSEN gekozen als twee van mijn categorieën en voor beide afdelingen drie verhalen geschreven. Om een beetje met de vorm te spelen besloot ik twee scharnierende verhalen te schrijven: ‘Een bontjas’ en ‘Laarzen’. Deze moeten in die volgorde en direct na elkaar gelezen worden voor het volledige effect.

Ik denk na over de Doden – misschien is dat een bijwerking van mijn religieuze opvoeding – en daarom wilde ik de Doden in de categorie GEESTVERSCHIJNINGEN de kans geven om te spreken. Twee andere scharnierende verhalen beschrijven de ervaringen van de rouwende partner en vertellen vervolgens het verhaal van de geest van zijn geliefde.

En nu AI in toenemende mate onze levenservaringen verandert, vraag ik me af hoe computertechnologie onze relatie met de dood zal veranderen. Dat onderzoek ik in de verhalen in APPARATEN.

Tussen deze blokken met verhalen staan mijn persoonlijke interventies – mijn eigen ervaringen met het bovennatuurlijke. Ik kan deze ervaringen niet verklaren. Maar ik kan ze ook niet wegdeneren.

Ik lees graag spookverhalen – bijvoorbeeld van M.R. James, die het alledaagse, het milde en zelfs het banale een bijzonder angstaanjagende draai wist te geven, of het geweldige *The Woman in Black* van Susan Hill. Dat is een masterclass van de vorm.

Een van mijn favoriete griezelverhalen is ‘The Apparition of Mrs. Veal’ (1706) van Daniel Defoe (de man van *Robinson Crusoe*). Dit is in wezen het eerste moderne spookverhaal, in die zin dat het zich afspeelt in een huise-

lijke omgeving en dat er niet allerlei bovennatuurlijke zaken worden beschreven. Het is mijlenver verwijderd van de buitenissigheid van het gotische spook dat ons vijftig jaar later zou bezoeken. Mrs. Veal komt niet uit het Verleden (altijd met een hoofdletter V) en is ook niet in een laken gewikkeld. Ze ziet eruit als een alledaagse dame en draagt een mooie zijden jurk.

Die jurk is een belangrijk element van het verhaal en roept trouwens ook de vraag op waarom geesten eigenlijk kleren dragen.

Alleen het menselijk lichaam heeft kleren nodig. Maar wat schiet een geest ermee op om bij iemand langs te gaan als hij niet wordt herkend door degenen die hij met een bezoek vereert? Geestverschijningen willen wel gezien worden. Als je ze ziet, kun je ze namelijk in de tijd plaatsen – hun eigen tijd. Kleren zijn dus best nuttig. De kleren die we zien zijn niet stoffelijk en misschien ‘zien’ we wel een energiebundel waarbij de kleren inbegrepen zijn. Geesten waren vroeger mensen en verschijnen in de gedaante die ze hadden toen ze hun menselijkheid achterlieten.

Dat is precies wat Dickens zijn geest laat doen in het beroemdste spookverhaal aller tijden, *A Christmas Carol* (1843).

Dickens hield vast aan de gotische troep en situeerde zijn verhaal in het verleden – in dit geval het einde van de achttiende eeuw. Het begint op kerstavond – een moment waarop veel spookverhalen worden verteld. De eerste geest die voor Scrooge verschijnt is zijn vroegere zakenpartner, Jacob Marley, die dan precies zeven jaar dood is.

Marley heeft zijn vertrouwde kleren aan, maar de knopen achter op zijn jas zijn aan de voorkant te zien – omdat hij doorzichtig is.

Iedereen houdt van Dickens' spookverhaal in al zijn vormen, waaronder ook, en misschien vooral, de versie van *The Muppets*. Het speelt in op onze behoefte om een beetje te huiveren en onze wens om te geloven dat onze geliefden op ons passen.

Met zijn grote hart en zijn goedheid zette Dickens het spookverhaal op zijn kop – van een plek voor angst en beven tot een interventie van het Goede. Marleys geest verklaart zelf dat hij Scrooge wil behoeden voor zijn lot, en hier speelt Dickens met het idee van het Purgatorium – als zuiveringsproces – zonder zich te hoeven bekommeren om de katholieke theologie. In de protestantse verbeelding veranderen de Doden niet ten goede – u kunt naar boven of naar beneden, dame. Dat is deprimerend. Dickens heeft het herschreven. Marley is daadwerkelijk ten goede veranderd en wil zijn vriend graag helpen.

Deze grootmoedige geest staat dichterbij het preprotestantse geloof dat de Overledenen kunnen en zullen ingrijpen namens de levenden – en dat is toch heel wat beter dan het onheilspellende gerammel van kettingen, het ijzingwekkende gespook en de boosaardige blikken van de spokenterreur die we met de Doden zijn gaan associëren?

De rehabilitatie van de ondankbare Doden was al gaande toen Dickens *A Christmas Carol* schreef.

In de tweede helft van de negentiende eeuw en de eerste decennia van de twintigste eeuw was er sprake van een

overweldigende belangstelling voor geesten en spoken – misschien als psychologisch tegenwicht voor het industriële materialisme.

Het spiritualisme was een quasireligie die verderging waar Emanuel Swedenborg was gestopt, met zijn geloof dat geesten echt met ons willen praten en dat wij moeten luisteren.

In 1847 beweerden de beroemde en later beruchte gezusters Fox in Amerika dat hun huis in een dorp in de staat New York door geesten werd bezocht. Al snel boden ze zich aan als bonafide mediums en hielden ze seances in het hele land. Ze werden ontmaskerd als bedriegers, maar dat deed niets af aan het enthousiasme waarmee de Amerikanen met geesten communiceerden. Aan het einde van de jaren zeventig van de negentiende eeuw was paranormaal het nieuwe normaal.

Thomas Edison, de man die de gloeilamp heeft uitgevonden, probeerde een machine te bouwen om de activiteit van geesten te meten. Dat apparaat deed het niet.

In 1882 richtte de Britse natuurkundige William Barrett samen met een aantal andere mensen de Society for Psychical Research op – omdat hij net als Edison wilde bewijzen dat deze spiritistische verschijnselen zich werkelijk voordeden – of juist wilde bewijzen dat die zich niet voordeden. De SPR hield zich bezig met Mediums, Mesmerisme, Telepathie, Geestverschijningen en Spookhuizen. De Amerikaanse filosoof en psycholoog William James was ooit voorzitter van de vereniging. De vereniging is nog springlevend.

Na de Eerste Wereldoorlog wilde de rouwende massa graag geloven dat hun geliefden niet verdwenen waren – en daarom duurde de seancehousse voort. Sir Arthur Conan Doyle, de schepper van Sherlock Holmes, was een vurig spiritualist. Als lid van de SPR verzorgde hij door het hele land lezingen over de ‘fluisterende doden’.

Dat is vreemd omdat Conan Doyle bevriend was met de goochelaar en boeienkoning Harry Houdini, die in zijn vrije tijd juist frauduleuze mediums probeerde te ontmaskeren. Desondanks bleef Conan Doyle ervan overtuigd dat spiritistische communicatie niet zomaar verlakkerij was.

Het oudste nog bestaande literaire werk is *Het Gilgamesjepos*. Dat komt uit Mesopotamië en stamt uit ongeveer 2000 voor Christus.

Het gaat over het leven na de dood.

Gilgamesj is de koning van Oeroek. Enkidoe is een wildeman die zijn beste vriend wordt.

Na een aantal avonturen besluiten de grote goden dat Enkidoe moet sterven. Na zijn dood is Gilgamesj ontroostbaar en zit hij zo lang bij het lijk dat er een made uit zijn neus valt.

Daarna gaat Gilgamesj op zoek naar zijn vriend in de Onderwereld. Daar moet hij onder meer vierentwintig uur in diepe duisternis over een weg door het gebergte rennen en eerder zien thuis te komen dan de zon.

En ik denk aan de regels uit dat gedicht van Andrew Marvell, ‘To His Coy Mistress’ (‘Aan zijn preutse geliefde’)

– een verleidingsgedicht over de dood: ‘Thus, though we cannot make our sun/ Stand still, yet we will make him run.’ (‘We kunnen de zon niet stilzetten, maar zullen hem laten rennen.’) Marvell kan echter niet van Gilgamesj hebben geweten omdat de kleitabletten pas in de jaren vijftig van de negentiende eeuw in Ninive zijn gevonden en Marvell zijn gedicht voor 1681 heeft geschreven – maar... wat nu als sneller gaan de enige manier is om de dood te verslaan wanneer de zon ondergaat in ons leven? Sneller rennen dan de dood?

De nieuwe start-up die de dood probeert te disrupteren is niet religie. Wat de mens in staat zou kunnen stellen de dood te verslaan is computerkracht.

Deze verlate geest in de machine belooft dat een machine je geest doodbestendig zal kunnen maken. De mens zal zijn geest kunnen uploaden en vervolgens naar believen kunnen downloaden in een op maat gemaakt menselijk of dierlijk lichaam (die mythes over metamorfoserende in een adelaar of een vos). Of misschien gewoon letterlijk kunnen rondhangen als een nobody, iemand zonder lichaam. Helemaal chill.

Voor de eerste keer in de geschiedenis van de mensheid stellen de wetenschap en de religie dezelfde vraag: is het bewustzijn gebonden aan een materieel lichaam?

De religie zei altijd: Nee! De wetenschap zei altijd: Ja!

Voordat Mary Shelley naar het meer van Genève vertrok en aan *Frankenstein* begon, ging ze naar een lezing van Dr. William Lawrence – de arts van haar man, Percy Shel-

ley. Lawrence beweerde dat de ziel niet bestaat – er is geen ‘toegevoegde waarde’ aan de mens.

En dat is wel zo’n beetje de samenvatting van wetenschap versus de ziel.

En nu?

Ik vraag me af of we het verhaal niet achterstevoren hebben verteld. Of we wisten dat we meer waren dan bloed en botten en dat we de dood op een dag zouden verslaan – niet door naar de hemel te gaan of door te reïncarneren, maar door onszelf te uploaden naar een substraat dat niet van vlees is gemaakt.

‘Levend’ zijn is dan niet meer alleen iets biologisch. ‘Dood’ zijn is dan een tijdelijke toestand.

En wat is dan precies een ‘geest’?

Misschien is dat dan iemand die ervoor kiest om zich nooit meer te downloaden naar een fysieke ‘ik’. We zullen met zulke entiteiten communiceren via een BCI-chip in de hersenen. Het is de moderne versie van telepathie. Een posthumane geestverschijning.

En als AI nou bewustzijn ontwikkelt? Als Artificiële Intelligentie Alternatieve Intelligentie wordt? Dan zullen we door iets nieuws worden bezocht – of is het wel nieuw? Het zal geen lichaam nodig hebben. Het zal zijn alsof de goden de mensheid bezoeken – en dat hebben ze altijd al gedaan. Ik vermoed dat die ontlichaamde entiteiten met biologische entiteiten zullen samenleven en samenwerken. Sommige van deze entiteiten zullen nooit menselijk zijn geweest. Sommige zullen posthumaan zijn. De dood

zoals we die kennen zal iets van vroeger zijn.

Voorlopig is de dood de geleefde ervaring van iedereen.

De aantrekkingskracht van geesten en spoken in de populaire verbeelding blijft onveranderd; een gedeeltelijk antwoord op het mysterie van de dood.

Zoals Samuel Johnson het aan het einde van de achttiende eeuw formuleerde: 'Alle bewijzen zeggen van niet en het geloof zegt van wel.'